Մ Ե Ղ Ո Ւ

8ՐԴ ՏԱՐՒ Թ. 242

ՀԱՆԴԻՍ ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

23 ՄԱՅԻՍ 1864

Ինչ որ լրագրոյս խմբագրութեան եւ տնօրէնութեան կը վերաբերի՝ պէտք է ուղղել առ ԴՈՐԹԱԿԱՒ ԼՐԱԳՐՈՅՍ Ա. ՀԱՅԿՈՒՆԻ, Անվճար նամակ կամ ծրար կը մերժըվի։

Օրագիրս ամեն շաբթու ՇԱԲԱԹ օրերը կը հրատարակվի։

Դին տարեկան 120 դուռուշ արծաթ։ — Վեցամսեայ 70։ — եռամսեայ 40։ Մէկ թիւը 4 դուռուշ։ — Դուրս զրկըված Օրագրոց ճամբու ծախքը առնողին վրայ է։ — Ծանուցման տողը 1 դուռուշ։

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԿՆԴՈՒՆՎԻՆ

Կ. Պոլիս։ Օրագրոյս գրասենեակը, Մեծ—Նոր խանի վերի դուռը, թիւ 2։ — Զմիւռնիա։ Պ. Ա. Ս. Խօճաեանի վաճառատունը։ — Տրապիզօն. Պ. Խաչատուր Էլմասեանի գրասենեակը։ — Թէքիրտաղ. Հայրենասիրաց Ընկերութիւն։ — Նիկոմիդիա. Պ. Հաճի Յակոբ Նազարէթեան։

ԱՏԱՓԱԶԱՐԻ ՄԷՋ ՓՈՒԷԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Պօլսեցի բարեկամ մը՝ որ ժամանակ մը՝ի վեր Նիկոմիդիոյ շրջակաները կը գանուի տուր եւ առի պատճառաւ, Ատափազարի մէջ թագական ընտրութեան գործողութեանց վրայ երկար նամակներ կը տողէ մեզ, եւ անանկ պեղծումներ կը նկարէ, որ եթէ ամենն ալ անխտիր հրատարակել ուզենք, ամբողջ Մեղու մը չբաւեր։

Ա՛յ. այդ ձանձրոյթը մեր ընթերցողաց չենք տար. եւ եթէ երկու տող մը քաղուած կընենք նոյն նամակներէն, միայն նպատակնիս վճռակին Հաւաքնորդին ուշադրութիւնն հրաւիրել է. որպէս զի թագական գործողութեանց համար իր ընդարձակ գաւառը ղրկած քննիչներուս՝ մանաւանդ եկեղեցականներուն վրայ Հքոսի աչք մը արձակէ. Օրինակի համար. Ատափազարի իր հայրենիքն է եւ գիտէ մեզմէ առաջ որ չորս եկեղեցի եւ չորս զաս թաղ ունի. Ս. Կարապետ, Ս. Էրեշտակապետ, Ս. Լուսաւորիչ եւ Ս. Սահմանոս. Երդ՝ չենք գիտեր ի՞նչպէս կրլսայ որ Հէքսանեան Գէորգ վարդապետն՝ իր ձեռնասունն ու հոգեսունը՝ ըսենք նաեւ ասուն անասունը, այն չորս թաղերն իւրար կը խառնէ. եւ վոխանակ զատ զատ խորհուրդներ կազմելու, ամենքը մէկ խառնուրդ մը կընէ եւ հակառակ Սահմանադրութեան 55 յօդուածոյ՝ Ս. Կարապետի թաղեցին Էրեշտակապետի թաղէն մարդ կընտրէ, Լուսաւորչայ թաղեցին ալ Ստեփաննոսի թաղեցիին քուէ կու տայ.

Ի՞նչպէս կրլսայ որ այս գեղծումէն աւելի մեծ գեղծումներու տեղիք կու տայ Գէորգ վարդապետ, մէկ քուէարկուին քանի մ՚անգամ տըված [illegible] իր ծանօթ եւ բարեկամներուն քանի մը քուէ թուղթ մէկէն կու տայ որ իրենց ուզած մարդոց անունովը քուէատուփը խճողեն.

Ատափազարի մէջ հազարէն աւելի տուն կայ կրսեն, եւ չենք կարծեր որ չորս եկեղեցի ունեցող գիւղաքաղաք մ՚ասկէ պակաս բնակիչ ունենայ. ուստի կը հրաւիրենք Նիկոմիդիոյ Հաւաքնորդն ու իր ձեռնասունը որ ազգային Սահմանադրութեան գործադիր Յանձնաժողովոյ գաւառական առաջին անօրէնութիւնը ուշի ուշով լսե՛ն անոնք անոնց եւ գէթ ապագային բարեկարգութեանն համար այդ գեղծումներուն առաջքն առնելու բարեհաճին. Ատփն իր 629 թերթն ամբողջ լեցուց այն առաջին անօրէնութիւնն հրատարակելով, որպէս զի հրամանատին չգոյութեան պատճառանօք ամեն մարդ խելքին փչածը չընէ. Ուրեմն այսպիսի գեղծումները չեն կրնար արդարանալի ըլլալ. Ասկէ զատ պէտք է որ գործադրութեան դայեակ տեղերնին գտնէ եկեղեցականք՝ թէ որ գիտեն՝ մի ըսա մրջէ բացատրեն ժողովրդեան թէ ընտրած անձերնին ի՞նչ պաշտօն պիտի վարեն, ի՞նչ տեսակ անձինք պէտք է ըլլան, եւ թէ ի՞նչ մեծ նախահոգ զգուշութեամբ պէտք է ընտրութիւն ընեն. Ուրանց այս բացատրու-

թեան՝ պիտնալու է որ ժողովուրդը բան մը չը հասկընար ըսածէն։ Ասոր ապացոյց կուզէ Նի. կոմիդեայ Առաջնորդը, մենք իր հայրենիքէն քը. ւէպարկութեան իրաւունք ունեցող հօր մը իր տղոց հետ ընտրութեան վրայ պզտի օրինակ մը տալէ չենք վախիր, եւ յուսանք որ մեզի հետ Ս. Առաջնորդն ալ չնորհակալ կըլլայ այս նկատողութիւրը մեզի դրող մեր բարեմիտ Պօլսեցի բարեկամին։

Վանի մ՚որդւոց տէր հայր մը գաւառները բոլորտիքն առած փոքրագունին թուղթ մը կուտայ որ Թաղական խորհրդոյ համար քանի մը անձինք գրէ։

— Ո՞վ գրեմ հայր։

— Գրէ՛ օղուլ Հաճի Խալսեղը. անիկայ մեր խնամին է։

— Տահա ո՞վ գրեմ հայր։

— Գրէ՛ Նշրկան Խարսեղենց Հաճի Սարգիսը, անիկայ առւտուրը մեզնէ կընէ։

— Ըղեկ լսիր պուպա. տահա ո՞վ գրիմ։

— Գրէ՛ Սըխրեանը. Թօփալ Նօրկին մեր խոզարկն աժան գնել կուզեր, անիկայ սուղ գը.

— Գրէ՛ օղուլ Ներսէսեան ալ. անիկայ ալ մեր քթանը օխան քսան փարայ եւել առաւ եւ առւտուրը միշտ մեզնէ կընէ։

— Պուպա, Գալուստ Մնացականն ալ կըրնի։

— Հապա օղուլ, գրէ, գէրէ ան ալ մեր տղին խանութի դրացին է եւ խանութը կէօղէրէմիշ կընէ։

— Նա հապա Հաճի Ըղթինին ի՞նչ կըսես, պո՛ւպա։

— Նէ խոսէ գրէ՛, հեսա շատ բարեկամ չէ ամա՝ ազգին գործին կաշխատի. — խա նայէ, Նազարէթեան Օհաննէս ալան ալ գրէ. խահ. վէի բարեկամ է ինձի։

— Նա՛ Նազարէթեան Հաճի Մնացակա՛նը։

— Հէ՛ օղուլ, չէ՛. անիկայ ազգին գործին շատ աշխատած ու հոգնած է, պահ մը թող հանդչի։

— Պուպա՛, հապա տիրացուն չըգրի՞նք։

— Հէ՛ չէ՛ օղուլ, անիկայ իրեն ընտրութիւնը շատ շատ 4—5 քուէի թուղթ տուաւ եւ իրեն քուէ տուող շատ կայ։

— Պօյաճին ալ գրիմ պուպա։

— Հէ օղուլ քու խելքդ չը հասնիր. ա. նիկայ իր մահալլէին ափարիզը վերցուց եւ մեր թաղին վրայ դրաւ։

— Կօգտէ պուպա, կօգտէ. լաքին ըսէ ինձի. ի՞նչպէս կըլլայ որ մենք Ս. Կարապետի թաղէն ենք ու Լուսաւորչայ թաղէն ալ մարդ կը դրենք։

— Կերած ապուրը նայէ. առիկայ մեր գիւղացիները, որ Ս. Աստուածածնայ թաղէն են, հո՛գս. չեկամօրուս Գէորգ վարդապետը թող մտածէ. խելքին փչածը կընէ մա՛նչ, մեզի՞ ինչ. մարդ դլուխ չորս հինգ քուէ տուաւ, ո՞վ ինչ կրցեր եր ըսել. Սուքէրեանը կըսէ թէ տասը հատ գատ գատ քուէ դրեցի. հարցո՞ւց. փնտրուե՞ց, չէ՛. հէմ ո՞վ հատու ունի անոր հետ խօսելու. մեր տեառն իւրում պիտոյն կըլլանի, մէկ մը որ ինատը բռնէ... կաշկն օրհնեմը...։

Այսչափս բաւական է ապացուցանելու թէ Ազգային վարդապետեան ի՞նչ ընթացք բռնած է Հաճափազարի թաղական ընտրութեանց մէջ. Մենք չենք յուսար թէ չգիտութեամբ է ըրածը, այլ կամաւ, գիտութեամբ եւ թէ որ կուզէ նէ՝ գիտեմբ է. Ուստի սպասենք տես. նէ [illegible] ինչ բարի անօրէնութիւն պիտի ընէ այս իր բարեշահ եւ մաքրասուն սանին նաեւ այս գործին ալ...։

Այլ Մեղուն պարտք մը ունի որ հոս կատարել կը փութայ. Այն յօդուածը կարդացող եւ թերեւս խնդացող Պօլսեցիները պէտք է լաւ գիտնան թէ՝ Հաճափազարցի հօր ընտրութեան նման եւ աւելի փցուն պատճառներով այլ եւ այլ նկատումներով, սուտ համբաւներէ խաբուելներով, մէկուն չունեցած յատկութիւնը առանց կշռելու ընտրութիւններ բուն խակ մայրաքաղաքիս մէջ ալ եղածներ կան եւ խիստ շատ. անանկ որ մի եւ նոյն անձը թէ Թաղական խորհրդոյ, թէ՛ Ազգային ժողովոյ, թէ՛ Գործադիր յանձնաժողովոյ եւ թէ՛ շատ մը ժողովներու յանձնաժողովներու եւայլն եւայլն անդամ ընտրուելով եւ ոչ մէկին ալ օրինաւոր կերպով չկատարողներ պակաս չեն, եւ օր մը գուցե առիթ կունենանք անունով նշանակելու...։

ՊԱՆՏՐՄԱՑԻ ՀԱՅՈՑ ՆՈՐ ՅԱՒԻՐԸ

Պանտրմացի Հայուն ճակատը այնպէս գըրված է եղեր որ միշտ օրինաւորութիւնը սիրե եւ յարգե ու միշտ անոր երեսէն զրկանք կրե։

Մինչդեռ Պօլսոյ Հայերէն ազգին ապագային համար տքնող մէկ քանի Հայերը իրարու ականջ կ՚երբ բարբառային Սահմանադրութիւն, Օրէնք եւայլն բառերը՝ Պանտրմայի Հայք հրապարակաւ ընդհանուր գաղտնի քուէարկութիւն կը նեին տեղական ազգային գործոց տեսուչներ կարգելու համար եւ հոս պահարաններու մէջ խաւարին մէջ վակված օր մը ի լոյս ելնելու ազգային Սահմանադրութենէն յօդուածներ քաղած՝ զանոնք իրենց օրէնք կը հաստատէին։ Օրինաւորութիւնը 6 տարի առաջ գրկեցին անոնք եւ անոր երեսէն այնչափ ջնաս այնչափ զրկանք կրեցին, որոնց մէկ փոքր մասը հրատարակած է այն առեն Մեղուն։

Ժողովուրդին հարստահարիչ չօրպաճիները դէմ դարձան Օրէնքին եւ ուզեցին որ ժողովուրդը յաւիտեան չը բարձրացընէ իր գլուխը։ ասոր համար, իրենց շահուն համար ամեն չարիք հասուցին անոր գլխուն։ Ժողովուրդը բազմութեամբ պատգամաւորութիւն մը դրկեց Պօլիս, որ եկաւ Պատրիարքարանի բակին քարեր ուն վրայ պառկեցաւ օրերով եւ Պատրիարքանի յապաղկոտութիւնը մեծ ջնաս պատճառեց անոր եւ զանի ղրկող Ժողովուրդին։

Հազիւ կրցաւ ժողովուրդը ինքզինքը դատնել եւ ազատիլ այն բարբարոս չօրպաճիներուն իշխանութենէն, որոնք այնու հետեւ ժողովուրդին երեսէն ինկած, ժողովուրդին երեսն անգամ նայելու չը համարձակելով ինքզինքնին ժողովր նատեր էին։

Այս օրերս նորէն երես առած կերեւին որ գարձեալ սկսեր են իրենց չարութիւննին ի գործ դնել եւ իրենց հին սովակութիւնը գործադրելու աշխատիլ։

Մեղուն առենօք Պանտրմայի Հայ ժողովրդեան համար ինքզինքը վտանգի մէջ դնելով աշխատեցաւ։ եւ ուրախ է որ կրցաւ յաջողիլ այն առեն այն հարստահարեալ ժողովրդեան արդար բողոքները լսելի ընելու եւ իրաւունքը հաստատել տալու։ ասի Պանտրմացիք չը մոռնալով այս անգամ ալ իրենց ցաւը յայտնելու կը փութան Մեղուին։ Հանի մը շաբաթէ ի վեր նամակներ կը տեղայ Պանտրմայէն, որոնք կարի ողբալի կը նկարագրեն ժողովուրդին նոր ցաւերը եւ գարման կը խնդրեն։ Այս նամակներուն բովանդակութիւնն է հին չօրպաճիներէն մէկուն՝ օրինաւորութիւնը յաղթող ժողովուրդին դէմ նորէն չարիք նիւթելու սկըսած ըլլալը։

Առաջին անգամ որ Պանտրմայի Հայ ժողովուրդը խռովեցաւ, Պօլսոյ մէջ օրինաւոր ազգային Վարչութիւն չը գտնըվելուն եւ ժամանակին Վարչութիւնն ալ խռովութեան բուն շարժառիթը լաւ հասկընալու դժուարութիւն կրելուն համար Մուղըն գատը վրան առաւ եւ ընդհանուր ազգին բողոքից Վարչութեան դէմ Պանտրմացւոց կողմէն։ Սակայն այս անգամ ազգային օրինաւոր Վարչութիւն ըլլալուն՝ Պանտրմացւոց խրատ տուաւ Մեղուն որ անոր դիմէ։ Հետեւեալ սուրհանդակով Պանտրմացիք պատասխանի տեղ իրենց Առաջնորդին առ ազգային Վարչութեան ուղղած երկու նամակներուն օրինակը ղրկած էին։ մէկը առ Ս. Պատրիարքը, միւսն ալ առ Մեծապատիւ եւ Վեհափառ Ս. Պատրիարք, եւայլն։

Պարտք ունինք միշտ մեր վիճակին երեւելի անցքերուն վրայօք գրաւոր տեղեկութիւն տալ առ Ձեր Սրբազնութիւն; անոր համար ալ կը համարձակինք իսկ խնդրել որ բարեհաճիք լսել մեզ։

Փետրուար 25 երեքշաբթի օրը փոքր Ասիոյ քննիչ Վարժապետ Հայկ Վ. Եփիք Եփէնտին քաղաքս եկաւ ուր քանի մը կարեւոր բանկարգութեանց փոյթ եւ խնամք տանելէն ետքը՝ տեսնելով որ ըստ կանոնի տեղական կառավարութեան ժողովոյ մէջ Տաճիկ չեղող ամեն ազգէ երկերկու անդամ հարկ է գտնուիլ, ուստի Փետրուար 28 ին իր Ա՛՛՛վնէ ղրկեց յազգային Առաջնորդարան, ուր քաղցրութեամբ առաջի առնելով բուն իսկ Տաճկերէն ձեռագրով Սահմանադրութիւնը եւ ընտրութեանը վերաբերեալ յօդուածները աչքէ անցնելու համար ազատելէս ետքը՝ որոշուեցաւ ժողովուրդը հաւաքել եւ գաղտնի քուէարկութեամբ ընտրութիւն ընել։ վասնորոյ փութացինք անմիջապէս յայտնեցի, ուր արդէն հաւաքուած էր ժողովուրդը եւ քուէարկութիւնը չը սկսած՝ նախ քուէտուփը գոցած բանալիքը յանձնեցի յիշեալ Ա՛՛՛վնին Վ. երջապէս գտնուեցի քուէարկութեան գործադրութեամբը առաջ-

ւելագոյն քուէ ստացողներն եղան Զիվիճի Ը֊ա֊տեփան եւ Մ֊ Ֆամբարձում, որոնց անուն֊նելը թուղթի մը վրայ առնել տալով, տարաւ Մ֊֊ւ ՆԸՀՀԱՀ Ա ԷՖԼԻՔ ԷՖԷՆԴԻՆ ներկա֊յացընելու։ Սակայն Ա֊ սեմաւիայ Վհննիչը Զի֊վիճի Մոեփանը ընդունեց, եւ ադգին վստա֊հութենէն զրկեալ եւ ընտրողաց ցանկէն արտաք֊սեալ անձ մը փոխանակեց Մ֊ Ֆամբարձումին։

Ա֊յս բանս խորին յուսահատութիւն պատ֊ճառեց Սահմանադրութեան գործադրութեան ջերմ պաշտպաններուն, վասն զի ակներեւ տե֊սան որ Օգոստափառ Ինքնակալին յատուկ հր֊ովարտակաւ շնորհուած Սահմանադրութի֊նը եւ նորին գործադրութեան մասին եղած բացարձակ արտօնութիւնները անզօր են եղեր, եւ քուէն ղոր քաղաքացիքս վեց տարիէ յետէ կը յարգէին եւ որուն յինդով՝ ազատ կը յուսա֊յին ձգերնիք միապետաց բռնութենէն, հիմայ նոյն գաղտնի քուէին ուժը ոչնչացած տեսնելով իրենց անխոտոր ակնկալութիւնը՝ի յուսահատու֊թիւն փոխարկուեցաւ։

Ա֊յսպիսի դէպքերուն վրայ՝ որոնք Սահմա֊նադրութեան գործադրութեան մեծ խոչընդոտ են, Ձեր ուշադրութիւնը դարձնել վստահ [illegible] նիլ այս արդիլքներուն։

Մնամ.

3 Մարտ 1864 — Մեծի Վեհիդ

Ի Պանտըրմա — Անճանաւոր պաշտօնեայ

ԵՒը ցաւինք եւ կը զարմանանք թէ ինչու Ս֊ պատրիարք Ֆայրը ձիշդ երկու ամիս անպա֊տասխան թողած է Ընտանորդին նամակը, ո֊րուն համար Ընտանորդն ալ սոսկումը է հե֊տեւեալը գրել առ Ընտենապետն ազգային Վար֊չաքաղաքական ժողովոյ։

Ա֊ սեմաւիայ Ընտենապետ Ազգային Կեդ֊րոնական Ա֊ արչութեան ժողովոյ։

Ա֊ սեմաւիայ Պէյ։

Ընթիւ փորձերով յայտնուած է որ ընկ֊ճեալ եւ հարստահարեալ անձինք մարդկու֊թեան ձրի արուած երկնաւոր պարգեւը, այն է ազատութիւնը ձեռք ձգելու համար անդադար կամք չատաչար աշխատելէ չեն դադրած, այս ոչ միայն բազմաթիւ ազգի մը, այլ ամեն ան֊հատի բնական է։ վասն զի առանց օրինաց ու֊րիշ վրայ բռնանալէ անշուշտ կը հետեւին ա֊ղետալի վէճեր ու սարսափելի արիւնհեղու֊թեան պատերազմներ, մանաւոր խուռներու մէջ ալ՝ բռնութենէն երկպառակութիւն եւ մեծամեծ կորուստներ ընտանեաց մէջ անգամ եթէ բռնութիւն ըլլայ, կասկած չը կայ, որ փոխանակ երջանկութեան թշուառութիւնը կը տիրէ հոն։

Ներսքս վիճակիս ժողովրդոց դարձնելով՝ 5—6 տարի առաջ նիւթական զոհերէ զատ բաւական յարձակումներ կրեցին լրագրի միջոցաւ գաղտնի քուէարկութիւնը յարգելնուն համար, մինչեւ Սահմանադրութեան վերահաստատելովը պը֊սակուեցաւ իրենց աշխատութիւնը, ըսել կու֊զեմ թէ Պանտըրմացիք լաւ կը ճանաչէին օրի֊նաց օգուտները, եւ միապետական ոգւոյն խո֊նարհիլ շատ ծանր էր իրենց։

Ներսկ այժմ Սահմանադրութեան դէմ փոր֊ձեր կը նշմարուին՝ի զարմանս ամենեցուն, եւ այնպէս կը մակաբերեմ որ այս անակնուն֊ելի ընթացքը քիչ ցաւ չը պիտի պատճառէ մեզ։

Պանտըրմայու Թագաւորական խորհուրդը ա֊ռաջին նիստին հետ վերջինն ալ ըրած է, եւ նոյն վիճակին դպրոցը որ Սահմանադրութեան գործադրութենէն յառաջ գոնէ Քրիստոնէա֊կան վարպապետութեան Ս֊ Գրոց պատմու֊թեան, Թուաբանութեան, Աշխարհագրական եւ Ֆայկաբանութեան դասատուու֊թիւնը կը շարունակուէր, այժմ Յովհաննու֊նաւուն նման մեծ վտանգի մէջ է։

Պանտըրմայու թշուառ կացութիւնը մի ըստ միոջէ պատմելով զձեզ ձանձրացնել չեմ ուզեր, եւ պատճառը իսկ պարզել չեմ համարձակիր, վասն զի ։ ։ ։ ։ բայց՝ի պաշտօնէ եւ՝ի հարկէ հարկադրեալ սակաւ ինչ ծանօթութիւն տուած եմ, Ընծեն։ Ս֊ Ֆօր Մարտ 3 թուականով գը֊րած նամակաւս, եւ ցարդ պատասխան մը չառ֊նելուս սրտիս ցաւն ու սոսկումը սաստկացած է։

Ա֊ սեմաւիայ պէյ։

Եթէ հարկ ըլլայ նամակս յանձնաժողովի մը յանձնել դատաքննութեան համար, պատրաստ եմ անձամբ ներկայանալ, այն ալ յանձնաժո֊ղովոյ արժան դատելովը, պէտք եղած ծանօ֊թութիւնը տալու համար։

Ներսկ եթէ նամակս անպատասխանի ձնայ, քիչ՞ օրէն Պանտըրմա դպրոց չը կայ, քուէ՝, Թա֊գաւորական խորհուրդ Սահմանադրութիւն չը կայ։

Ընդէն Պանտրմայու սրճանոցները Սահ֊մանադրութեան դէմ եղած հայհոյու թիւններ

րովը կը հնչեն, եւ որ աւելի մեծն է, Պանաբրմայու մէջ հայութեան վարկում չկայ, եւ հետեւաբար Աստուած մի ապացէ . . . . չը կայ եւ չը պիտի ծնայ :

Այլ դուք կեցէք ի յառաջադիմութիւն ազգիս եւ ես ծնամ ՝ոյ անուան միշտ :

1 Մայիս 1864 .

Պանտրըմա Անճնաւոր պաշտօնեայ

Այս երրորդ նամակը դեռ մնաւորս դրված ըլլալով Ազգային Ա՛արչութեան՝ յոյս ունինք որ ամեն բան ուշի ուշով քննելով կը փութայ դարմանն տանիլ Պանտրըմացի ՝ոյոց նոր ցաւերուն : ուստի համբերել կը խնդրենք Պանտրըմայի ժողովուրդէն եւ կը վստահայնենք զինքը որ այս անգամ Ազգային Ա՛արչութիւնը դատը ընդհանուր Ազգին չը թողնելով ինքը կը լսէնայնէ եւ Մեղուին կը ծնայ միայն Պանտրըմացի ՝ոյոց շնորհակալութեան արձագանքն ըլլալ :

ՀԱՑԵԼԻ ԳՈՐԾՈՑ

ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ԵՒ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ՓԻՐՏԻՍԹԱՆՈՒ

Այս անուամբ 148 երեսներով գիրք մը մեզ հասաւ հետեւեալ նամակով . . . .

Մեծարգոյ խմբագիր

Գրոյս հետ ձեր ազնուութեանը կուղարկեմ ՝եղէն ֆոթոյ անուն գիրքը, խնդրելով որ ոչ միայն խմբագրական սովորութեանը համաձայն նորատիպ գրոց ծանուցումը ընէք, այլ բարեհաճիք նաեւ յատկապէս երկարօրէն խօսիլ ծանութիւն մալ աւելցնել ձեր սիրելութեանը կողմանէ յիշեալ գրքին քաղելով որ զմեզ յանհնարին երախտապարտ ըրած կըլլաք, որ եւ լերուք ողջ ի Տէր :

1864 Մայիս 12 ՄԿՐՏԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ի Գում–Գաբու:

Գիրքի գինը 6 ղրչ հրատարակելի :

Ա՛ւ այս անգամ է կարծենք Տիգրանեան Մը. կըրսիչ վարդապետը Պօլիս կը կանչվի կամ ինք կու գայ՝ համար տալու կամ դատ վարելու համար, եւ վեց անգամին ալ կը լսենք որ կըսեն . ալ աս անգամ պիտի կախեն, ալ այս անգամ պիտի կարեն : Այս ամենուն հակառակ վեց անգամ ալ յաղթանակով տեղի մը Առաջնորդ կը կարդըվի ու կերթայ :

Այսի տեսնելէն ետեւ չհասկը մարդ շատ դիւրաւ ըլլալու է որ բերան բանայ եւ դարձեալ այս վարդապետը ամբաստանէ . սակայն ոմանք պիտի ըսեն թէ այս անգամ օրինաւոր Ա՛արչութիւն կայ, ուստի բանին ստուգութիւնը անպատճառ երեւան կելնէ եւ Մկրտիչ վարպետ իր գործողութեանց եւ վարուց արդար հաստուցումը կընդունի : Ասոր կը պատասխանենք թէ ասկէ առաջ Քհ. Բոխոթեանի եւ Խալուի առաջնորդ դարձեալ օրինաւոր Ա՛արչութեան մը ձեռօք կարգըվեցաւ եւ այն անգամալ դատը չը տեսնուելով անցաւ գնաց :

Այս անգամ ալ ահա մարդը կը պօռայ . այսչափ տեն է Պատրիարքարանը իս վար դըրեր են, իմ գործս չեն տեսներ, իմ վրաս եղած սուտ ամբաստանութիւնները չեն քններ չեն ալ թողուր որ երթամ . լրագիրներուն բանը չեն բռներ ու կը թողուն որ իրենց կողմէն ես պատասխանեմ եւ ինքզինքս արդարացընելու աշխատիմ :

Այս անգամ ալ դարձեալ ըլլալիքը, ըստ մեր կարծեաց սա է . քիչ մը սառնէն հոգը հակառակ լրագրաց դոռռում գոչումին, հակառակ ժողովուրդին սրանեղութեանը պիտի փառաւորվի Մկրտիչ վարդապետ եւ մեծ վիճակի մը Առաջնորդ պիտի կարգըվի :

Մեղուն ալ մինչեւ այն տեն լուռ պիտի կենայ այս մասին եւ իր զրուցելիքները այն ատենին պիտի պահէ . լուռ պիտի կենայ առայժմ եւ գոհ պիտի ըլլայ մի միայն դուրսէն Մկրտիչ վարդապետին դէր ու դէմ եկած յօդուածները հրատարակելով, ինչպէս որ անմիջապէս կը ցուցընէ . Մեղուն կատարեալ անկողմնապահութեամբ կը հրատարակէ անոնք՝ իրրեւ ապացոյց բացած իր թերթը հակառակամարտներուն, մինչեւ այն ատեն որ ալ այն ապացոյցը իրեն պէտք ըլլայ :

Մեծարգոյ խմբագիր Մեղուի :

Յանուն իրաւանց եւ արդարութեան կը խնդրեմ որ սա վերջին այս նամակս ձեր առաջիկայ թերթով հրատարակել բարեհաճիք :

Թշնամիներս իրենց նպատակին հասնելու համար վերջին խորհրդեամբ գլխ հասարա-

կութեան առջին վատահամբաւելը և ասոր ալ միջոց անունի մը և քանի մը լրագրաց շահախնդրութիւնը գտանք, ինչպէս են Յունգէոս Մխիրտատը, Կիլիկիան, և Վարագայի Խաչվառիսը։

Ասոնց ամենուն պատասխան առջի շաբթուն համառօտ դիր մը ուղղեցի բոլոր լրագիրներուն և հանդէսներուն, Էջմիածնա և Եղու հրատարակեցին զնորհակալ եմ. և ոմանք չը հրատարակեցին չը գիտեմ պատճառն ինչ է. իսկ Կիլիկիա և Վարագա չը հրատարակեցէ զատ, դարձեալ մեր թշնամեաց շունչը փչեցին, Վարդապետական ժողովոյ, ԻԱ. և ԻԳ. նիստերու առեւնագրութիւնները խարդախելով և իրենց ըսածները անոնց վերայ հիմնելով։

ԻԱ. Նիստին մէջ առենագրութենէ առնըւած հատուածին մէջ ըսուած է, «Տիգրանակերտցի վարդապետին նկատմամբ եղած որ գեղանայ վճիռը Արօնական Խամգումար ժողովը տուած է»։

Այս խարդախութիւնը ցուցընելու համար հոս ԻԱ. նիստի իմ վերայ եղած առենագրութիւնը ամբողջ կը դնեմ, որ ահաւասիկ։

«Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետին մասին առենապետ Պէյը պատմեց անոր գործոյ պարագաները և յայտնեց թէ՝ Խամգումար ժողովը որոշած է զանի ծանչել վանէ, որպէս զի առանձնաբար հոն վանականութեան պաշտօն վարէ, իսկ ըստ Վարազքականին ունեցած գործոյ քննութիւնը Վարդապետական ժողովին յանձնուած է»։

(Ժողովական մը) դիտողութիւն ըրաւ թէ, կը զարմանայ որ Արօնական ժողովը զՏիգրանեան վարդապետը պատժապարտ կը համարի՝ Արօնականին, մինչդեռ խառն Ազանաժողովին Արօնական անդամները անոր վերայ եղած ամբաստանութեանց մէջ հիմնաւոր բան մը չէին գըտած. իսկ Վարագքական անդամները բոլորովին անպարտ հանած էին։ Ուստի ըսաւ, Խամգումար ժողովը անիրաւութիւն մը ըրած կըլլայ, եթէ Տիգրանեան վարդապետը Թրքիոյ վանքը զրկեն որ սեռակ մը պարտ է, եթէ Տիգրանեանը ստուգիւ պակասաւոր է, պէտք էր զանի դատապարտել և ոչ թէ վանահայրութեան պաշտօն տալ, իսկ եթէ չէ, արդարութիւնը կը պահանջէ որ ազատ ձգուի։

Արքեպս Ղազարեանը յայտնեց թէ (այս ինչ սանձախի) Խայք կը դովաբանեն զՏիգրանեան վարդապետը. (հոս յիշուած վճռակռ չէ. զած սանձախի մը մէջ Ըզգայնոյս ըրած անանկ ծառայութիւններս որ անձնագով չը գտնուելուս համար, ես չեմ ուզեր գրչովս յայտնել) և թերևս պէշ չըլլար թէ որ Տիգրանեան վարդապետը այն կողմերը իբրև Առաջնորդ սահմանուի։

(Ուրիշ ժողովական մը) ըսաւ թէ՝ Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետը բոլորովին անպիտան և յանցաւոր չի կարծեր, թէ նա ուրնի սեռակ մը յայտնութիւն, որ դրսերը կըրնայ արդիւնք ունենալ, եթէ ժողովը զայն դործածել տալու միջոց մը գտնայ. և յաւելլուց թէ՝ (այն ինչ) սանձախին Առաջնորդութիւնը անոր յանձնուելով դեռ եւս տեղացւոց կրած բռնութիւնները կը պակսին։

Առենապետ Պէյը ըսաւ. թէ՝ Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետին նկատմամբ եղած (վանահայրութեան) վճիռը Խամգումար ժողովը պատած է և Վարդապետական ժողովին իրատուած չունի զայն դարձնել. ընդ Վարդապետական ժողովին իրատուած է յիշել վարդապետին Վարդապետական գործերուն մէջ ըրած պակասութիւնները, երբ ուզէ դնել։ Իրաւ է որ ասկէ յառաջ Խառն ժողովներուն մը եղած է, սակայն՝ անկատար էր, զանի որ նոր ի նորոյ ամբաստանութեանց հին գրութիւնները երեան եկան պատճառելուն, որոց վերայ հիմնած է Արօնական ժողովը իր վճիռը։ Ուստի, ըսաւ, Վարդապետական ժողովին կը մնայ միայն քննել Մկրտիչ վարդապետի Վարդապետական գործերը, և Խամգումար ժողովին վճիռը հերքել, զանի որ արդէն Արօնական ժողովը բողոք մատուցած է մեզ, Ն.Գ.ութեան սոյն վարդապետին ցոյց տուած պաշտպանութեան համար։

Ժողովը Առենապետ Պէյին դիտողութիւնը իրաւացի գտնելով, որոշեց որ Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետի Վարդապետական գործոց քննութիւնը Ծատրական Ազանաժողովին յանձնուի. և անոր գրութիւնները նոյն Ազանաժողովին ղրկուին։

Առենադրութեանս դատաքննութիւնը հասարակութեան ձգելով կը հարցունենք մեր թշնամիներուն. ո՞ր է հոս դաժապարտութիւնը և արգելանոց վճիռը. Խամգումար ժողովինը Ա՛նանհայրութեան որոշո՞ւմ է. ինչպէս եղած է նաև իրմէն Մկրտիչ վարդապետին համար, և ոչ արգելանոց վճիռ. եթէ Առենապետ Պէյը վճիռ բառը դործածած է, բարեմտութեամբ առնելով, առենապրութեան խմաստովը պարզապէս որոշո՞ւմ ըսել է և ո՛չ ուրիշ բան։

Եթէ Խամգումար կամ Արօնական ժողովին կողմէն արգելանոց վճիռ տրուած ըլլալ,

կրնար Սրբազան Պատրիարք Հայրը Կաղա-քական ժողովին առաջարկել, որ ինձի այս ինչ անձնական Առաջնորդութիւնը տրուի. չէ՞ որ Համազումար և Արձնական ժողովին ալ Նա-խագահը նոյն ինքն Սրբազան Պատրիարք Հայրն է.

Եթէ այդ ժողովներէն մէկուն մէջ իմ հա-մար արգելանաց վճիռ տրուած ըլլար, կրնար Արձնական ժողովոյ Ատենապետը ինձ առաջար-կել որով Նկեղեցի իջնեմ և Արձնական պաշ-տօն վարեմ, ամեն օր Սրբազան Պատրիարք Հօր ներկայութեամբ հակառակ երկուս վա-րած ժողովոյն վճռոյն.

Բայց ես ո՛չ Արձնական ժողովոյն մէջ դատ-ուած եմ, և ո՛չ Համազումար ժողովոյ մէջ: Արնայի՛ն այդ ժողովները առանց իմ և ինձի հետ դատախազ մը ներկայութեանը այդպիսի վճիռ մը տալ, այլ ատանկ վճիռ մը չէ՛ տրուած:

Ես միայն Արձնական և Կաղաքական ժո-ղովականներէն կազմուած խառն Մատնաժո-ղովոյ մէջ դատուած եմ, որոյ Ընդամենն ալ էին, Բրահամ վարդապետ Սամաթիոյ, Տէր Յովհաննէս Հիւանքեար պէյէնտի, Տ. Փի-լիպպոս Սամաթիոյ, Կէորկ Եմիրայ Բաբազ-եան, Յակոբ Ղիֆենտի Պէյլէրեան, Յակոբ Ղ-ֆենտի Ֆրէնկեան. և այս Մատնաժողովը ալ՝ պիս բոլորովին անպատ և իմ համար եղած ամ-բաստանութիւններն անհիմն գտած է. որոյ համեմատ պէտք էր ըլլալ Արձնական և Կա-դաքական և ուրիշ որ և իցէ ժողովոյ վճիռն, իսկ Ատենապետ Պէյին եղբէն դիւանատան ան-կիւնէն մոռցուած հին գրութիւններ էրան, ը-սելուն վրայ ես ալ ձեզի հետ կը զարմանամ որ դեռ ինձ ներկայացուցուած չեն, և գրչի սը-խալ կը կարծեմ իմ վանահայրութեան վճիռը ինձ չը ներկայացուած առ գրութիւնները որու վրայ հիմնուած ըլլալը, Թեպետ և արգելանք ալ չէ, գալձեալ պատուաւոր պաշտօն մըն է, և որուն գատապարտուած են ինչ շատ պատ-ուարժան վարդապետներ, եթէ այդպես կոչել արժան է.

ԻԳ. Սխալի արձանագրութիւնը ճիշդ է. որու մէջ յիշուած է իմ Թիֆլիզ գնալը հոն Մինչագեամի մէջ Հիւպատոս խնդրած լինելը. անիկայ իմ Թշնամեաց մէկ մանուածիւնն է, որ Թերեւս կարենան Ն. Պէյան միջոցով վրաս արատ մը դնել. տես թէ Թշնամիներս որքան գործունեայ են, ես հոս գալէս ետեւ, Թիֆ-լիզ գիր գրել, և Թիֆլիզի Օսմանեան հիւ-պատոսին միջոցով իմ Թիֆլիզէն ելլելէս ինը ա-միս ետքը Բարձրագոյն Դրան իմացուներ....

Բայց Աստուծոյ ողորմութեամբ այս ալ չը յաջողեցաւ. քանզի ինչ պաշտօնով Թիֆլիզ գը-նաց Ն. Պէյը իմացած էր, և արդ՝ Ազգիս և Տէրութեան ըրածս մէկ մեծ ծառայութիւ-նըս՝ի գլուխ տանելու համար գործածած մէկ մի-ջոցս էր տակիկայ, որ Ն. Պէյն ալ համոզուե-ցաւ ատոր վրայօք.

Արդ՝ ատենապետութեան մէջ յիշուած է նա և խառն ժողովին օրը դիս Պատուց անապատ յաք-սորելնին. բայց որ յանցանքիս համար ըլլալը դեռ չի կրցանք իմանալ. ահաւասիկ Պօլիս գա-լըս վեց ամիս է.

Իսկ Թադէոսի Մհրդատի հրատարակած զրպարտութեանդ ցանկին համար, հարկ չէ հոս բան մը ըսել, քանի որ այն զրպարտութեանց թուականը 1858 է, և այն ժամանակ Ազգը զբօ-պարտութիւն ըլլալը դիտնալով, ես ալ անոր վերայ Մայրաքաղաքէս 1861 ին գնացած եմ Բիւրախիթան և Նալըճ Հաւքնորդութեամբ. Ստուած իմ թշնամիներուս բարի տայ և ինձ համբերութիւն.

Մեծարգոյ խմբագիր, ձեր միջոցաւը կը խնդրեմ, նաեւ Մասիսի, Մէհմուսի, Ա-րագածի, Ժամանակի, Զայնի, Երեւակի, Թռչնիկի և Արեւիկեան մեծարգոյ խմբագիրնե-րէն, որ եթէ իրենց պաշտօնին պարտքը կը ճանչնեն, և իրենց թերթերը բարոյական վիրաց դեղ ու զրկանաց դարման կը խոստովանին, սոյն նամակս օրինակեն, կամ համառօտեն հանդերձ իրենց կողմէն, ալ յարակից արդար իրաւամբ խորհրդածութիւններով իրենց հետեւեալ թեր-թերնուն մէջ,

Ձեր և համօրէն Ազգիս աղօթարար,

Մ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

1864 մայիս 5
ի Պատրիարքարանն ամենայն Հայոց

Մեծարգոյ խմբագիր.

Շաբթուս երեքշաբթի օրը «Հայելի գործ-ոց Տիգրանեան Մկրտիչ վարդապետի» եւ «Հայելի գործոց եւ աշխատութեանց Մկրտիչ վարդապետի» և «Հայելի աշխատութեանց Մ-կրտիչ վարդապետի» երեք այլ եւ այլ մակագ-րով այլանդակ և հրեշաբանութեամբ խճողեալ տետրակ մը հրատարակված տեսանք. Ասոր հե-

ղենակը այնքան զմայլած ըլլալու է իր դժոխային աշխատութեանը վրայ, որ «Ծաղկի ցանկալի, դէքզկ պատուական եւայլն» ըսելով՝ գովաբանական ոտանաւոր մ՚ալ աւելցուցած է յիշեալ տարօրինակ եւ անօրինակ աղձատաբանուելեան ճակատը, մխանգամայն եւ ինքզինքը նոր Մեսիայի մը կամ նոր Պրիատոսի մը նմանցընելով, որուն համար կըսենք թէ եթէ իմացած ըլլար կանխաւ՝ կը խրատէինք զինքը այն տեսակին Նբրայեցերէն գրել, որովհետեւ Նբրայեցիք կսպասեն Մեսիայի մը գալուն. մինչդեռ մենք Պրիատոնեայքս Նեռին կը սպասենք եւ այսօր ինքզինքը Մեսիային նմանցընել ուզողը մեզի համար Նեռն է։

Մենք այս տեսակին պարունակած հակասութիւնները, խարդախութիւնները, սուտ թիւները, զրպարտութիւնները եւ ուղղակի մեր պատուոյն եւ կրօնին դէմ եղած հայհոյութիւնները մի ըստ միջէ քննելու, հաստատելու եւ հերքելու աշխատութիւնը յանձն առած ըլլալով՝ ատենին կամ Նբագրի մը միջոցով կամ պատ տեսակով հրատարակելու միտք ունինք նէ ալ՝ տարակուսանք մը մեզ պատած է՝ կուզենք նախ զանի լուծել, որպէս զի որու հետ գործ ունենալիս լաւ գիտնանք։ Կուզենք իմանալ թէ արդեօք այդ տեսակին հեղինակը նոյն իսկ Մկրտիչ վարդապետն է, որ մէկ երկու շաբաթ յառաջ Մեղուի եւ Սէմմուայի միջոցով յայտարարութիւն ըրաւ, չէ նէ պաշտօնական կերպով Ազգային Պատրիարքարանէն հրատարակված է ատի. ըստ որում տեսակին հեղինակը առոր մէջ ինքզինքին համալ երբորդ դէմքով խօսելէն ետք՝ վերջն ալ առանց իր անունը դնելու «գրեցաւ 1864 Մայիս ի Պատրիարքարան ամենայն Հայոց ի Կ. Պօլիս» դրած է։

Նաեւ որովհետեւ հասարակութիւնը Ազգային Նախարարութեան կողմէն հրատարակված կը կարծէ զայն եւ վարդապետն ալ նոյնած ելած տեղը այնպէս հաւատացընել կուզէ թէ Պատրիարքական եւ Ազգական ժողովները զինքը դատեր ու անմեղ եւ անսգիւտ գտնելով այն տեսակին հրատարակութեան հրաման տուեր են, հետեւաբար Ազգային Նախարարութեան կողմէն հրատարակված է՝ կասկածի ներքեւ ընկնելէ եւ կուզենք հասկընալ թէ ստոյգ է այս ըսվածներն ու լսվածները եւ կը վստահիմ Ձեր Նբագրոյ միջոցաւ առաջարկել Ազգային Նախարարութեան թէ այն տեսակը իր հաւանութեամբն ու հաճութեամբը հրատարակված չէ նէ՝ թող բաւեհաճի պաշտօնական յայտարարութեամբ մը ծանուցանել ազգին, որպէս զի մենք ալ մեր ըսելիքները Մկրտիչ վարդապետին ուղղենք. իսկ եթէ լուռ կենայ՝ հասարակութեան եւ մեր կասկածը հաւաստիրիմ եղած պիտի ըլլայ եւ այն ատեն ուղղակի Նախարարութեան խօսելու հարկադրըվինք պիտի։

Կը խնդրեմ այս առաջարկութիւնս հրատարակելու չնորհ ընէք։

Մնամ եւայլն,

1864 Մայիս 15 ԹԱԹԻՈՍ ՄԻՀՐԴԱՏԵԱՆՑ
ի Կ. Պօլիս, ի Սամաթիա։

ՀԱՆԴԷՍ ԱԶԳԱՅԻՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
Դ. ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ

Ասկէ հանդէսին ծանուցումը դնելէ առաջ շնորհակալութիւնիս կը յայտնենք Պէքքօզլի Հայ Ժողովրդեան եւ անոնց Ծաղկեան խորհուրդին, որ իր ազգասութեանն հակառակ հանդէսին շքեղութեանն համար մեծ ծախքերով մեծ պատրաստութիւններ կընէ ամեն տարի հանդիսականները փառաւոր կերպով ընդունելու համար։ Նաեւ յաճախնուս նայելով այս տարի աւելի մեծ պատրաստութիւն ըրեր է եւ շատ շքեղ զարդարած ըլլալէն ետքը գեղը, յատկապէս Խրիմեան Ընժանապատիւ Մկրտիչ վարդապետը խնդրեր է Պատրիարքարան կիրակի առաւտեան Ս. Պատարագը անոր մատուցանել տալու եւ քարոզը անոր խօսել տալու համար։

Ընցած տարի ոմանք գանգատեցան Ծաղկեան խորհրդին անօրէնութենէն՝ եկեղեցուն ժամերգութիւնը շատ ուշ ձգած ըլլալով ժամը 8ը անցած աւարտում ըլլալուն համար. ասոր պատճառը Ծաղկեան խորհուրդը չէր այլ շոգենաւներուն Պէքքօզ շատ ուշ հասած ըլլալն էր. այս տարի որովհետեւ շոգենաւները կանուխ պիտի հասնին կանուխ ալ կ՚աւարտին ժամերգութիւնները։

Սամաթիա եւ իւսկիւտար բնակող Ազգայինք 23 անդամէ բաղկացեալ Մանուածողով մը կազմած են, Ազգային Սահմանադրութեան տարեդարձը մայիս 24 կիրակի օրը՝ ըստ սովորութեան տօնելու։

Մանուածողովը կիմացընէ որ Տոմսակները միայն 600 հատ են, եւ կը ծախուին մինչեւ (25 մայիս) չաբաթ կէս օր։ Մանուածողովոյ հետեւեալ կեդրոնատեղիքը, ի դին 30 զուրուշ։ Իւսկիւտար Եէնի—Մահալլէ Արամեան ընկերութեան ղբօսարանը Սամաթիա՝ Հայկական ընկերութեան ղբօսարանը։ Նաեւ՝ Ջուխաճի խանի դիմացը ժամագործ Պ. Բարսեղի խանութը։ Նուրի Օսմանիէի դուռը՝ Պ. Գէորգ Թօհաճեանի խանութը։ Խալճըլար խանի դուռը՝ Պ. Ճանիկ Թօհաճեանի խանութը։

Շոգենաւներէն մէկը, ժամը 10ին Սամաթիայէն մեկնելով պիտի հանդիպի Եէնի – Գաբու, Օրթագիւղ եւ անկէ ուղղակի Պէյքօզ պիտի երթայ. իսկ միւսը ժամը 11ին կամուրջէն մեկնելով պիտի հանդիպի Պէչիկթաշ, Խուզղունճուխ եւ անկէ պիտի երթայ ուղղակի Պէյքօզ։ Իրիկուան ժամը 9ին Հինքեար խակէչէսիէն մեկնելով նոյն նաւամատոյցները պիտի հանդիպի։

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻԻՆ Ռ. Ց. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ, ՖԻՆՃԱՆՃԸԼԱՐ